

וכתר שבת עולה על גביהן²

קדושת המקום וקדושת הזמן ירדו כרוכים מן השמים, כמוזכר במקומות הרבה בתנ"ך. ללא ספק קיימת זיקה וקרבה רבה בין שתי קדושות אלו, ובמרוצת הדורות נוצרה מטבע לשון מפורסמת: "מה שמקדש במקום – שבת בזמן"³. ננסה להראות במאמר זה, שעל אף הזיקה והקרבה הרבה שבין שתי קדושות אלו, יש הבדלי דרגה והבדלי רמה ביניהן. כמו כן ננסה לבדוק את היחס בין קדושת השבת לקדושת שאר המועדים, כי גם אותן הסמיכו המקראות זו לזו.

א. קדושת השבת עדיפה על פני קדושת המקדש

בגמר הציווי של ה' על בניין המשכן וכליו, בא באופן מפתיע ציווי על השבת:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר:
וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲנִי אֶת-שַׁבָּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם
לְדֹרֹתֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם:
וּשְׁמֹרְתֶם אֶת-הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הוּא לָכֵם מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָל-הָעֹשֶׂה בָּהּ מְלֹאכָה
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקִּרְבִּי עִמִּי:
שֵׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלֹאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת שַׁבְתוֹן קֹדֶשׁ לֵה' כָּל-הָעֹשֶׂה מְלֹאכָה
בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת:
וּשְׁמְרוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת-הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתֶם בְּרִית עוֹלָם:
בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֹלָם כִּי-שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-
הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפֶשׁ:
שְׁמוֹת לֹא, יב-יז

כמו כן, הקדים משה אזהרת השבת⁴ כאשר הקהיל את כל עדת ישראל, כדי לצוותם על בניין המשכן⁵:

2. התפרסם בכרך "כתלנו" טז, הוצאת ישיבת הכותל, ירושלים חשוון תשס"ד (816 עמודים).
3. ראה ראב"ע ויקרא כו, ב, "פרי צדיק" ויקרא עמ' ק, "שם משמאל" תרומה עמ' עה, וראה "שבתה של ירושלים" לרב ח.י. הדרי, בתוך "כותלנו" ט-י.
4. על הישנות הדבר פעמיים, יש לומר שבפעם הראשונה מדובר בציווי של ה' אל משה ובפעם השנייה בציווי של משה אל בני ישראל. ברם מו"ר הרב ח.י. הדרי, בעקבות ה"פרי צדיק", הטעים לנו כאן טעם לשבח, ששבת ראשונה שכתובה לפני חטא העגל, וגם נאמרה למשה לפני חטא העגל לפי שיטת הרמב"ן, היא כנגד שבת של עולם, שחובקת זרועות עולם,

וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֱלֹהִים הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת
 אֲתֶם: שִׁשָּׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן לַה' כָּל
 הָעֲשִׂיָּה בּו מְלָאכָה יִמָּצֵא:
 לֹא תַבְעֲרוּ אֵשׁ בְּכָל מִשְׁבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת:

שמות לה א-ג

רש"י פתר את הקושי בשני המקומות⁶ בפתרון זהה:

ואתה דבר אל בני ישראל – ואתה, אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת
 המשכן, אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה.
 אך את שבתתי תשמרו – אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות מלאכה, שבת אל
 תדחה מפניה. כל אכין ורקין מיעוטיין, למעט שבת ממלאכת המשכן.

רש"י שמות פרק לא פסוק יג⁷

אברבנאל בפרשת ויקהל, הסביר בטוב טעם ודעת, מדוע נזקקה התורה להזהירנו
 פעם אחר פעם, שלא נדחה את השבת מפני מלאכת המשכן, ואלו דבריו:

לפי שציווה ית' על עשיית המשכן וכליו, שהיה מורה על דבקות ה' ית' ושרות
 שכניתו באומה, היה אפשר שיחשוב האדם, שהפועל ההוא יותר נכבד מכל הפעולות
 התוריות, וכל שכן מהשבייתה והמנוחה.

ואולי מפני זה יבואו ישראל לחשוב שמלאכת המשכן תדחה את השבת, מצורף אל
 היות המעשה יותר מעיד על האמונה, ממה שיעיד עליו הביטול והשבייתה מן
 המלאכה, ולכן יאמר האומר, שיספיק מלאכת המשכן להעיר ולהעיד על היותו ית'.

וקדושתה שלמה ונצחית, ואילו שבת שנייה שכתובה אחרי חטא העגל, וגם נאמרה לישראל
 אחרי חטא העגל לפי הרמב"ן, היא כנגד שבת של אדם, שבאה לעולם אחרי החטא
 והקלקול. (עיין "שבת ומועד בשביעית" א, עמ' 221). אפשר להוסיף ולומר, ששבת ראשונה היא
 כנגד לוחות ראשונים שהיו מעשי ידי הבורא, ועל כן הסמיכה לה התורה את מתן הלוחות
 הראשונים (ראה שמות לא, יח), ואילו שבת שנייה היא כנגד לוחות שניים, שהם מעשי ידי
 האדם.

5. אחרונים ("כלי יקר" כאן, "תורה אור" דף פז, "פרי צדיק" שמות 222, "שפת אמת" שמות 226,
 ויקרא 13, "שם משמאל" ויקהל תרעו, "בית יעקב" שמות 447, ועוד רבים אחרים, שהובאו בספרו
 של הרב הדרי שליט"א שם עמ' 220) כבר דנו בשאלה, מדוע כאן אזהרת השבת קדמה לציווי על
 בניין המשכן, ואילו בפרשת כי תשא אזהרת השבת באה לאחר הציווי על מלאכת המשכן.

6. עוד הסמיכה התורה שבת ומקדש בשני מקומות נוספים בתורה: א. ויקרא יט, ל: "את
 שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'", ב. ויקרא פרק כו, ב: "את שבתתי תשמרו ומקדשי
 תיראו אני ה'".

7. וכן כתב רש"י בתחילת פרשת ויקהל: "הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן,
 לומר שאינו דוחה את השבת", וכן כתב על הפסוק בויקרא יט, ל – "ואף על פי שאני
 מזהירכם על המקדש, ואת שבתתי תשמרו, אין בנין בית המקדש דוחה שבת".

שוכן בתוכנו ושהוא בורא העולם, ושהכול הם נבראו ולא נצטרך עוד לשביתה להעיד על דבר הזה עצמו.

הנה מפני זה אמר ה' למשה שיאמר לישראל: "אך את שבתתי תשמרו", רצונו לומר: עם היות מלאכת המשכן דבר קדוש ונכבד לפני, עם כל זה אתם לא תדחו את השבת מפניה, אבל תשמרו אותה.

ועדיין יש לבעל דין לשאול, מדוע באמת אין מלאכת המשכן, שהיא בקום ועשה,⁸ דוחה את שביטת השבת שהיא בשב ואל תעשה?⁹ והרי מן הדין שעשה ידחה לא תעשה? כבר הקשה כן האלשיך הקדוש ("תורת משה" פרשת כי תשא עמ' 202): ולבל יקשה בעיניך, למה לא תידחה שבת מפני מה שבו תשרה שכינה (דהיינו משכן ומקדש)? על כן אני נותן לך שלושה טעמים.

שלוש תשובותיו של אלשיך הקדוש

אחד. כי אות היא ביני וביניכם. והוא לומר, אל יעלה על רוחך שאין בשמירת השבת יותר, כי אם להתבטל ממלאכה ביום שהקב"ה לא עשה בו מלאכה כשברא העולם, שהוא אות וזכר לחידוש העולם, שאם כן,¹⁰ הוא היה נדחה מפני המשכן. אך מה שאות היא השמירה שאמרתי שתשמרו, הוא דבר פנימי, המקשר ביני וביניכם, שהוא דבר שהוא ביני ונכנס ביניכם, שהוא תוך נפשכם, שהוא מעין היותכם היכל לשכינתו.¹¹

ואם כן כיון שבמשכן אין השראת שכינה בו מצד עצמו, כי אם באדם, כמו שנאמר: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", כי בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, שהוא, כי היכל ה' הוא האדם, וממנו יתפשט אל המשכן. ואם כן אמור מעתה, איך בשבת שהאדם הוא היכל ה', יעשה מלאכה במשכן, שהוא עצמו מצד עצמו, אין בו שכינה אלא ממה שנמשך לו מן האדם, שעל ידי היות האדם היכל ה' נמשך אל המשכן.

8. שהרי המעשה יותר מעיד על האמונה, מהביטול והשביתה מן המלאכה, כדברי אברבנאל.

9. פורמאלית אפשר היה לומר שאין עשה של יו"ט דוחה לא תעשה ועשה של שבת, ומה עוד שבלא תעשה של שבת יש כרת, אלא שהשאלה היא כללית יותר כפי שנוסחה בסמך על ידי האלשיך.

10. רצה לומר, אם זה היה הטעם היחיד לשמירת השבת.

11. ב"העמק דבר" (שמות לא ג) כתב: "דכל דבר הגורם לישראל התעוררות קדושה, כמו בית המקדש וכדומה, בא על ידי התפעלות מדבר שבקדושה, ואפילו גוי שרואה בית כנסת או ספר תורה, ישיג איזה התפעלות הנפש מידיעתו שזה דבר שבקדושה. אבל מה שהאדם מישראל ישיג קדושת הנפש בשבת ויו"ט, בלי שום הרגש חיצוני, מה יום מיומיי – הוא אות שהקב"ה בעצמו כביכול מסייע לקדש למי שבא להתקדש. ומשום הכי קדושה זו יקרה בעיני ה' לדחות כל עשיית דברים שבקדושה".

ועוד טעם שני. כי השבת היא לאדם קדושה לדורות והמשכן הוא אינו אלא בזמנו, ואין נדחה קדושה שהוא לדורות, על מה שאינו אלא קצת זמן? וזה אומר: "לדורותיכם".

ועוד טעם ג'. והוא, כי אם תעשו מלאכה בשבת במשכן, לא יודע בעולם, שבשבת אני מקנה בכם נפש יתירה, אלא שאין כוונת שמירת שבת אלא אות בעלמא שביום השביעי שבת הקב"ה ממעשה בראשית.

אך בהיות שאיני מניח אתכם לעשות מלאכת המשכן (בשבת), יכירו וידעו, כי אין זה אלא שהוא יתברך מקדש בשבת את ישראל בנפש יתירה,¹² חלק אלוה ממעל. שעל כן אין ראוי שעודנו החלק ההוא באדם, יעשה בו מלאכה. וזהו: "לדעת כי אני ה' מקדשכם".

ועל כן (אם) האדם, שהנפש היתירה עודנו בו, יעשה מלאכה, הוא פוגם וקוצץ בשורש נפשו הדבק למעלה, ונכרתה שורשה ממנו יתברך. וזהו: כי כל העושה בו מלאכה ונכרתה מאליה הנפש מעמיה.

עד כאן שלוש תשובותיו היפות של האלשיך הקדוש. ברם, יש תשובות נוספות לשאלה זו, חלקן משיקות לתשובותיו של האלשיך וחלקן פונות לכיוונים אחרים. הבה נעיין בתשובות האחרות.

אין מקדש דוחה שבת, כי השבת עצמה היא גם מקדש – תשובת הרמב"ן

על הפסוק (ויקרא יט, ט): "את שבתותי תשמרו ואת מקדשי תיראו", כתב הרמב"ן:

את שבתתי תשמרו – האזהרות בשבת רבות בתורה כמו בעבודה זרה, מפני שגם היא שקולה כנגד כל המצוות, כי מי שאינו משמר אותה מכחיש במעשה בראשית ואין לו תורה כלל. ולרבותינו בהן מדרש, אמרו בכאן: יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת? תלמוד לומר: את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'. בתורת כהנים (פרק ז, ו).

ועל דרך האמת, יצוה בשבת הגדול ובשבת שהוא מקדשו,¹³ ויצוה בו שמירה ומורא, והנה אין מלאכת בית המקדש דוחה השבת והמקדש, ואם תשכיל תבין:

הרמב"ן גילה לנו על דרך האמת, שיש בשבת שני פנים. הפן האחד והוא הגדול¹⁴ (אותו כינה בשם "שבת הגדול"), הוא יסוד ה'זכור', שבא ממידת האהבה. ויש

12. "ומה שאמרו עוד כנסת ישראל תהא בן זוגך, תשכיל, כי בשבת נפש יתירה באמת" (רמב"ן בראשית ב, ג).

13. לפי פירוש זה הפסוק אינו עוסק בשני נושאים: שבת ומקדש, אלא עוסק כולו בשבת, שיש בה שני מרכיבים: א. שבת הגדול ב. מקדש.

14. ואולי כוונתו לדברי בעל "העקדה" (שמות שער נה עמ' רטז): "העקר השלישי הוא היות היום הקדוש הזה, רמז גדול ונפלא אל העולם הנצחי שכולו שבת, והוא השבת הגדול באמת".

בשבת יסוד ה'שמור' שנובע ממידת היראה, והוא הפן הקטן, והוא קרוי בתורה גם בשם מקדש.¹⁵ וכיון ששבת מכילה בתוכה גם מקדש וגם יסוד נוסף, שהוא גדול מן המקדש - דוחה היא את מלאכת המקדש, שבו יש רק יסוד המקדש.

השבת היא השורש והראש לכל הקדושות – תשובת רבי צדוק הכהן

תשובה נוספת לשאלת האלשיך – על פי מהלכיו של רבי צדוק הכהן. קדושת השבת קדמה לכל הקדושות בעולם ככתוב:

וְיָכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיְשַׁבֵּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל-מְלֹאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ¹⁶ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל-מְלֹאכֶתוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

בראשית ב, ב-ג

כיון שקדושת השבת קדמה לכל הקדושות, הרי היא גם השורש והראש לכל הקדושות הקיימות בעולם,¹⁷ והיא עולה על כולנה. היטיב לנסח את הדברים רבי צדוק הכהן:

פעם ראשונה שנזכרת בתורה מילת "קדושה" הוא אצל יום השבת, מיד בבריאת העולם בפרשת בראשית, "ויברך וכו' ויקדש אותו". וקיבלתי שבכל דבר ועניין, במקום שמילה זו נזכר פעם ראשונה בתורה שם הוא שורש העניין,¹⁸ וכן שורש הקדושה שישנו בעולם הוא קדושת יום השבת שהיא קדושה קביעה וקיימא, שקבע השי"ת בעולמו זמן מיוחד לברכה וקדושה שברכו וקדשו... אבל הכנת אדם

15. וכתב הרמב"ן בעשרת הדברות בשמות: "שעל כן מצוות עשה דוחה מצוות לא תעשה, כמו שהאבהה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו".

16. עד עתה זכו בברכה הדגים, העופות והאדם, יתרה עליהם השבת, שזכתה גם בברכה וגם בקדושה. אפשר שהברכה והקדושה הם המקור והיסוד למצוות זכור ושמור ביום השבת. וכשם שברכה וקדושה הם לכאורה תרתי דסתרי, כך גם זכור ושמור הם תרתי דסתרי (עיי' רש"י שמות כ, ח) אף על פי כן, ידורו בכפיפה אחת, כי בדיבור אחד הם נאמרו.

17. "עקדה" שער נה: "ולפי זה נמצא, שהשבת היא מקור הברכות והקדושות, וממנה יקבלו הקדושה כל מועדי ה' המקודשים... ומכל מקום השבת היא מקור קדוש וברוך, אשר ממנו תמשך הקדושה והברכה לכל שמכין עצמו לקבלה.

18. והעיר על דבריו הרב ח.י. הדרי ("שבת ומועד בשביעית" עמ' 17): וכן כתב ב"מחשבות חרוץ" עמ' פו: "כל דבר במקום שהוא נזכר בו בתורה בראשונה, שם הוא כל כח אותו דבר. וכמדומה שכך קבלתי גם כן, והוא דבר ברור". וראה "בבא קמא" נה ע"א רש"י ד"ה ופתח בו: טי"ת שכתובה ראשון בתורה נאמרה לטובה. "שם משמאל" ויקרא עמ' שלט, שנד: הנה ידוע שבמקום שנכתב הוא העיקר. "אש דת" ח', קלד.

לקדושה¹⁹ אינו אלא אחר שקדש הש"י יום השבת ונתן קדושה בזמן: מזה נמשך גם למקום ולנפש.

ובמקום – הקדושה הראשונה היתה בהר האלוקים חורב, דשם נאמר למשה רבנו בפ' שמות: "המקום שאתה עומד עליו אדמת קדש הוא". ולפי שכבר נתקדש אז למתן תורה משבא משה לשם, שהיה מוכן לקבלת התורה עליו.²⁰ ובנפש – מתחילה ביציאת מצרים, הבכורות – "קדש לי כל בכור", ואח"כ במתן תורה כל ישראל: "ממלכת כהנים וגוי קדוש". כי הכהנים הם הקדושים, כמו שכתוב: "לקדשו לכהנו לי". והבכורות שמשו עד העגל. ובמתן תורה נעשו כולם ממלכת כהנים והיינו גוי קדוש.

אחר שנוכח קדושת שבת בזמן שהוא קביעא וקיימא, לא נזכר קדושה עד משה רבנו, שנאמר כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא, והיינו קדושה במקום, ואח"כ "קדש לי כל בכור", קדושת הנפש.

"פרי צדיק" בראשית עמ' פא

במאמר "קדושת השבת" ("פרי צדיק" מאמר ב אות ג) האריך רבי צדוק הכהן להסביר את מעלת קדושת השבת על פני שאר הקדושות, כי קדושת השבת היא כולה מה' וממנה מתקדש האדם, ולעומת זאת שאר הקדושות נובעות מהאדם. קביעה זו אינה סותרת את העובדה שעל האדם להכין עצמו ולעשות עצמו כלי ראוי לקבלת קדושת השבת המורעפת עליו ממרום.

תשובת הרש"ר הירש

תשובה דומה לתשובת רבי צדוק הכהן, אך בלשון אחרת ובדפוסי מחשבה שונים, נתפרשה בעיוניו של הרש"ר הירש לתורה. לדעתו, קדושת השבת עדיפה על פני קדושת המשכן, מפני שהיא קדמה למשכן וקדמה לאדם וקדמה לכל מצוות התורה, והיא מעין מבוא לכל ההווה האנושית, לישראל ולאומות העולם כאחד:

אכן השבת, המסמלת את שלטון ה' בטבע ובהיסטוריה, נוסדה כדי לחנך את האנושות, ממנה ולמענה נוצר עם ישראל... יום השבת איננו נקבע על ידי האומה,

19. לכן אמרו חז"ל שמצוות המילה תהיה ביום ח' כדי שיעבור עליו שבת: "כי המילה הוא התחלת מעשה ידי אדם בגוף האדם עצמו לתקנו... זהו התחלת קדושת המצוות הנכנס באיש ישראל שיתקדש גופו להיות מעם קדוש וצריך שיקדם לו קדושת השבת שהוא התחלת קדושה מהשם יתברך בלא פעולת אדם" ("פרי צדיק" מאמר קדושת השבת עמ' 6--7).

20. על כן הקדימה התורה את קדושת השבת לבניין המשכן, כדי שבניינו יעשה מכוח קדושת השבת: "ומקדימת קדושה זו (דהיינו של השבת) יוכלו לזכות אחר כך לעסוק במלאכת המשכן הגדולה ממלאכת שמים וארץ" ("פרי צדיק" מאמר 'קדושת השבת' עמ' 6).

וקדושתו איננה נובעת מן האומה... הוא נתון כנקודת מוצא ונקודת שיא של זמני הקדש.

"רש"ר הירש" ויקרא כג,

השבת נודעה בעולם מאז הבריאה, והיא הייתה הבסיס הרעיוני לאמונה בבורא העולם:

מאז יום השביעי הראשון בעולם, נודע יום השבת כאות לבריאת העולם וממשלת העולם, בידי הקב"ה. אפשר שמאז כבר נקרא יום זה "שבת", "שבת קדש לה"... אפשר איפה, כי היום הזה ושמנו, קיימו גם עד הנה את דעת ה' העיונית והחיונית בתודעתם של בני אברהם. ברם שבת של מעלה טרם היתה לשבת של מטה, ואותה דעת ה' טרם ניתן לה ביטוי במעשים המסמלים את קבלת עול מלכות שמים.

"רש"ר הירש" שמות טז, כג

רעיון השבת, לדעת הרש"ר הירש, הוא אוניברסלי ומשותף לכל האנושות, כפי שמשמע בפסיקתא רבתי פסקה כג:

אמר רבי יודן, "זכור" נתן לאומות העולם,²¹ "שמור" נתן לישראל.²²

מצוות הזכור האוניברסלית, שניתנה לעולם כבר בשבת הראשונה של הבריאה, כאות לבריאת העולם וממשלת העולם בידי הקב"ה, נמוגה ונעלמה במרוצת הדורות, כי לא היה לה ביטוי מעשי. על כן נצטוו ישראל במצוות השמור,

21. עפ"י דבריו מובן מדוע אין בתפילת עמידה של השבת תפילת "אתה בחרתנו מכל העמים", כשם שהיא ישנה בתפילת המועדים. כי השבת במקורה שייכת לכולם, ואין מקום להבחין בה בין ישראל לעמים. לעומת זאת המועדים נתייחדו אחר שישאל נבחרו מכל העמים, וכתוצאה מהפלאות של ישראל מן האומות, על כן קיימת בהם תפילת "אתה בחרתנו". מעין הדברים הללו נמצא ב"ראבי"ה" (ח"ב פסחים ס"י תקח): "והא דאמרין ביום טוב 'אשר בחר בנו מכל עם ורוממו מכל' וכו' ולא בשבת, משום דשבת קביעא וקיימא, אבל מועדות שתלויים בקביעות בית דין היינו בחר בנו ורוממו, כדכתיב כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דברים ד, ו)".

22. רעיון זה שהשבת שייכת לכל האנושות, וכולם, גויים כיהודים, מחויבים בזכירתה, נמצא גם בפרושו של ה"כלי יקר" לעשרת הדברות בספר שמות: "על כן נאמר זכור את יום השבת, לומר כי אפילו מי שאינו בשמירה, לפחות ישנו בזכירה, כי כל האומות חייבים לזכור את יום השבת כדי לקבוע בלבם אמונת חידוש העולם, אשר יתן עדות ה' נאמנה על מציאות השם יתברך. כי בכלל שבע מצות של בני נח, הוא שלא יעבדו עבודה זרה, ואף על פי שהאומות לא יוכלו לקבל ציווי לא תעשה כל מלאכה, מכל מקום יכולים הם לקבל עליהם מצוות זכירה, אשר גם המה חייבים בה להיות חידוש העולם לנגד עיניהם לזכרון. ומטעם זה הוצרך ליתן טעם בדיברות ראשונות: "כי ששת ימים עשה ה' את השמים..." כי זה טעם לזכור חידוש העולם, ואילו היה נותן טעם "וזכרת כי עבד..." היו אומרים האומות, אנחנו לא היינו עבדים במצרים על כן אין לנו צרכים לקבל השבת".

הכוללת מצוות מעשיות רבות, להחזיר לשבת את עטרתה ותפארתה הקדומות. וכלשוננו של הרש"ר הירש:

בראשונה כאשר הונהגה השבת למען האנושות, לא היה בה אלא משום זכירה ונתינת הדעת בלבד. אך בתור אות זיכרון אבדה השבת מן האנושות. בני ישראל נצטוו על השמירה – המחשה ממשית של התוכן הרוחני של אות השבת, על ידי הפעלת סמלים הנתפשים בתפישת החושים, למען תישמר השבת ותוחזר עטרת תפארתה ליושנה.

"רש"ר הירש" שמות כ ח

השבת מעידה על קדושת ישראל, ומהם מתפשטת הקדושה אל שאר העמים:

מימות עולם, מאז היות האדם על פני האדמה, היתה השבת בעולם, למען יתקדש בה האדם. ברם, רק בבחינת חזון היתה השבת, והיא היתה חסרה ביטוי גלוי הנתפס על ידי החושים; היא היתה חסרה "אות" וסמל, ומשום כך נגזזה מעל פני האנושות ששקעה בתעויותיה.

ויהי כאשר בחר ה' בישראל להיות לכלי שרת לממשלתו, הוה אומר, לכלי שרת לכניעה ולהודיה לפניו כבורא עולם וכמושל ואדון בקרב האנושות, ואין זאת אלא להגשמתה של השבת – ויתן לה לשבת בישראל את הסמל הממשי של איסור מלאכה, שהוא סמל לגבי יחס ה' אל ישראל ויחס ישראל אל ה' – "לדעת כי אני ה' מקדשכם".²³

מתוך כלל הדברים הללו מגיע רש"ר הירש לבירור היחס שבין שבת למקדש. כיוון שהשבת היא אות וסימן ליחס שבין ישראל לה' וליחס שבין ה' לישראל, והיא העדות הברורה והנאמנה ביותר לקדושתם האלוהית של ישראל, הרי עולה היא בחשיבותה על כל מצווה אחרת, כולל בנין בית המקדש, שבא רק לקרב את ישראל אל ה', אבל לא מהווה אות וסימן לקדושתם של ישראל:

השבת – אות היא ליחסינו אל ה', המקדש – אות ליחסינו אל תורתו. מובן הדבר, שמלאכת המשכן דחיה היא לפני השבת. המשכן עצמו יסודו בשבת.

"רש"ר הירש", שמות לא, יג-טו

23. ומכאן נוסחת התפילה: "ולא נתת לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים, וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים, כי לישראל עמך נתת באהבה, לזרע יעקב אשר בס בחרת". רוצה לומר, שמצד אופייה האוניברסלי הראשוני של השבת, אין בה תפילת "אתה בחרתנו", ברם מצד אופייה הלאומי, שנוצר מאוחר יותר, השבת היא של ישראל בלבד. לא בכדי באה תפילה זו אחרי פסוקי שמירת השבת שכתובים אחרי הציווי על בניין המשכן, כי פסוקים אלו עוסקים בשבת האדם השייכת לישראל בלבד, ולא בשבת העולם השייכת גם לאומות העולם. (עיין לעיל הערה 4 ו-5)

בניין המקדש על ידי ישראל, הוא מעין בניין עולם מחודש – תשובה נוספת

מתוך דבריו של רש"י הירש באים אנו לידי תשובה נוספת לשאלת האלשיך. רש"י הירש ביאר בצורה עמוקה ובהירה כיצד שמירת השבת מהווה אות לכך שאנו ועולמנו וכל מעשי ידינו – קודש הם לה' :

על ידי שמירת שבת, דהיינו על ידי שביתה מכל מלאכה, הרי אנחנו נכנעים לפני ה' ומשתחוים לפניו ומביאים לפניו את כל עולמנו ואת כל הכוחות שהעניק לנו, על מנת שנמשול בעולמנו. ואנחנו מודים ומתוודים, שאנו ועולמנו וכוחות המעשה שלנו – קודש הם לה', הווה אומר: משועבדים הם לו לבדו לעשות רצונו. שם פסוק יג

בכלל "כל עולמנו" שאנחנו מביאים לפניו, הוא המשכן והמקדש. יש בתורה הרבה ביטויים משותפים לבריאת העולם על ידי הבורא ולבניין המשכן על ידי בני ישראל, כפי שהראונו חז"ל במדרש **תנחומא**:

א"ר יעקב בר' אסי: למה הוא אומר: "ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך"? בשביל ששקול כנגד בריאת עולם...²⁴
בשביעי "ויכולו השמים והארץ" – ובמשכן כתיב "ותכל כל עבודת".
בבריאת העולם כתיב "ויברך אלהים" – ובמשכן כתיב "ויברך אותם משה".
בבריאת העולם כתיב "ויכל אלהים" – ובמשכן כתיב "ויהי ביום כלות".
בבריאת העולם כתיב "ויקדש אותו" – ובמשכן כתיב "וימשח אותו ויקדש אותו".
ולמה המשכן שקול כנגד שמים וארץ? אלא מה שמים וארץ הם עדים על ישראל דכתיב: "העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ" (דברים ל) אף משכן עדות לישראל, שנאמר: "אלה פקודי המשכן משכן העדות", לכך נאמר "ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך" וגו',

"תנחומא" פרשת פקודי סימן ב

נחמה ליבוביץ, בספרה "עיונים לספר שמות" (פרשת תרומה, "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"), היטיבה לבאר את משמעות ההשוואה הזו. נצטט כאן את קטע הסיום של עיונה המבורך :

ה' ברא שמים וארץ וכל אשר בם, שיהיו מקום מגורי אדם, וברא אותם בששת ימים וינח ביום השביעי – כן נקרא משה ביום השביעי לענן, למען יראה את תבנית המשכן אשר עליו להקים, כדי שיהיה מקום משכן ה' עלי אדמות.²⁵ שומה על האדם

24. המדרש מנה הרבה לשונות משותפים לבריאת העולם ולעשיית המקדש, לפי סדר ימי הבריאה, ואנחנו נדרשנו רק ליום השביעי.

25. את הפסוק: "אשר ברא אלקים לעשות", ביארו בתורת חב"ד כרצונו של ה' שיעשו לו דירה בתחתונים. רעיון זה הוא היסוד למאמר החבדי המפורסם: "באתי לגני" תשי"א.

להידמות לבוראו בדרכיו ובמידותיו, והוטל עליו להיות שותף עמו במעשה בראשית.²⁶

ומה הוא אף אנחנו. כשם שהוא ברא את עולמו-עולמנו בששה ימים ושבת ביום השביעי, אף אנו בבואנו להקים משכן לשכינה, נבנה אותו בששה ימים ונשבות ביום השביעי. כך נוכיח שאנו ועולמנו וכל מעשי ידינו – קודש הם לה'.²⁷

ב. קדושת השבת עדיפה על פני קדושת המועדים.

כל המחלל את המועדים כאלו חילל את השבתות

כשם ששבת ומקדש חברו יחד בתורה כמה וכמה פעמים, כך גם כרכה התורה יחד את השבת עם המועדים, כפי שמפורש בפרשת המועדים בספר ויקרא (כג, א-ה):

וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר-תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדֵי: שְׁשֹׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מִלְאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת שַׁבְתוֹן מִקְרָא-קֹדֶשׁ כָּל-מִלְאכָה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבָּת הוּא לַה' בְּכָל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם: אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה' מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר-תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם: בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵבִים פֶּסַח לַה':²⁸

על מסכת עירובין זו של שבת ומועד, כבר תהה רש"י וכתב:
ששת ימים – מה ענין שבת אצל מועדות? ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאלו חלל את השבתות. וכל המקיים את המועדות, מעלין עליו כאלו קיים את השבתות.²⁹

26. הרש"ר הירש רואה בבניין המשכן את האתגר היצירתי הגדול ביותר של האדם עלי אדמות: "בניית המשכן היא האתגר הגדול ביותר לכּוֹשֶׁר עֲשִׂיתוֹ של האדם בתחום תבונת הכפיים, ואם לא מבחינת האמנות, הרי בוודאי מבחינת החזון והתכלית הגלומה במשכן: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. שלטונו של האדם על העולם הגשמי, הבא לידי ביטוי בהפקתם, בייצורם ובעיבודם היצרני של החומרים, מגיע במקדש אל ייעודו הנעלה ביותר....בניית המקדש הריהי קידוש פועלו של האדם, והכתוב מציין אותה כאיחוד כל המלאכות היצרניות השונות של האדם, והן מהוות – על ידי השבייתה ממלאכה – את סעיפי המסכת של קבלת עול שמיים שעליה אנו מצווים בשבת."

27. ועיין, "פרקי מועדות", עמ' 32-34, לרב מרדכי ברויאר.

28. וכן מפורש הדבר בסוף פרשת המועדים שם (ויקרא כג, לו-לח): "אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר-תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אֹשֶׁה לַה' עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וְנִסְכִּים דָּבָר-יוֹם בְּיוֹמוֹ. מִלֵּבֶד שַׁבָּתוֹת ה' וּמִלֵּבֶד מִתְּנוּתֵיכֶם וּמִלֵּבֶד כָּל-נִדְרֵיכֶם וּמִלֵּבֶד כָּל-נִדְבָתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַה'."

29. מקור הדברים ב"תורת כהנים" כאן.

יש הסבורים שסמיכות זו באה להדגיש את חשיבותם של המועדים, ולומר לנו שאין הם נופלים מחשיבותה של השבת. כך פירש המלבי"ם:

לא היה לו לכלול שבת עם המועדות, ששבת קדישא וקיימא ואינה מתקדשת על ידי ה"ב"ד? רק בא ללמד בל יקל אדם בקדושת המועדות אעפ"י שנקראים על ידי הבית דין, כי קדושתם שווה עם קדושת השבת ועניינם אחד לפי סודם וטעמם, והמחלל את המועדות כאלו חילל את השבתות.³⁰

גם המהר"ל בגור אריה סבור שהכתובים באו להדגיש את מעלת המועדים, אלא שאל מעלת השבת הם לא יגיעו, כי המועדים כלולים בתוך השבת והם חלק ממנה, ומעלת החלק קטן ממעלת השלם:

שגם הם (המועדים) נקראים שבת, והם ז' ימים: שני ימים של פסח, יום אחד ר"ה, יום אחד צום העשור, שני ימים של סוכות, והם ז' – נגד יום השבת שהוא יום שביעי. והמחלל את המועדות שהם נכללים תחת השבת כאילו חילל את השבת שהוא יום השביעי.³¹

והבן דבר זה היטב ותמצא איך המחלל את המועדים כאלו חילל את השבת שהמועדים הם חלקי השביתה, והשבת כולל כל השביתה.³²

מהר"ל בגור אריה ויקרא כג, ב

30. הערת הרב אביגדר בנצל: על השבת נאמר: "וקדשתו מכל הזמנים", והרבה ממצוות המועדים נדחות מדאורייתא או מדרבנן, בגלל השבת.

31. מן הראוי להביא בהקשר זה את ההברקה של הגר"א (ע"פ "דברי אליהו" עמ' כט לפרשת אמור, ומקורו בספר "אהל יעקב" כמצוין שם): "התחיל לומר (בפסוק ב) 'מועדי ה'", שההוראה כי רצונו לכתוב המועדות. ומה זה שכתב פה (בפסוק ג) 'ששת ימים תעשה מלאכה' – מה עניין שבת לפה? ויש לומר, כי גם מאמר 'ששת ימים תעשה מלאכה' מדבר רק מן המועדות. כי המועדים בכלל – המה ששת ימים: בחג הפסח שני ימים – 'ביום הראשון מקרא קדש'... ביום השביעי מקרא קדש; שבועות – יום אחד; סוכות – שני ימים – 'ביום הראשון מקרא קדש'... ביום השמיני מקרא קדש; ראש השנה – יום אחד – 'בחדש השביעי באחד לחדש'. אם כן, המה ששה ימים. ויש עוד יום אחד – יום הכיפורים, אבל אין דינו כאלו ששת הימים, כי בכל אלה מותר לעשות מלאכת אוכל נפש, לבשל ולאפות, ויום הכיפורים דינו כשבת, שגם זה אסור. וזהו שאמר: 'ששת ימים' – אשר הם המועדים – 'תעשה מלאכה', 'וביום השביעי' – זה יום הכיפורים – 'שבת שבתון מקרא קדש, כל מלאכה לא תעשו' – אפילו מלאכת אוכל נפש".

32. "וזה 'וקידשתו מכל הזמנים', שיום השבת כולל קדושת כל הזמנים, ועל ידי הקדושה שנתן השי"ת ליום השבת שכולל קדושת כל המועדים, מזה היה כוח לישראל להכניס קדושה לזמנים ומועדים, וזהו שהזכיר הכתוב קדושת השבת קודם קדושת המועדים" ("פרי צדיק" ויקרא עמ' 169).

אין שמחת המועדים דוחה את השבת – רמב"ן

הרמב"ן (ויקרא כג, ב) לעומת זאת סבור, שמגמת הכתובים היא הפוכה, לא להשוות את המועדים לשבת, אלא להבדיל ולהבחין את השבת מן המועדים, ולומר לנו, שכשם שאין בניין המקדש דוחה את השבת, כך גם אין שמחת המועדים דוחה את קדושת השבת:

והנה אמר מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי במלאכת עבודה, אבל השבת תשמרו לעשות אותה שבת שבתון מכל מלאכה שבעולם, כי יזהיר בשבת פעמים רבות. וירמוז עוד בכאן כי גם בבואו באחד מן המועדים לא תדחה לעשות בה אוכל נפש. וכמוהו אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם (שמות לה, א-ב), על המשכן וכלי³³ אשר יזכיר בפרשה השניה, והפסיק בשבת 'ששת ימים תעשה מלאכה' וגו', וחזר ואמר (שם פסוק ד) 'זה הדבר אשר צוה ה' קחו מאתכם תרומה', והיא המצוה הראשונה, בעבור שהפסיק בה הוצרך לחזור ולהתחיל בראשונה.

ואמר בסוף הפרשה (פסוקים לז-לח) 'אלה מועדי ה' וגו' מקראי קדש להקריב אשה לה' וגו' מלבד שבתות ה', שאין השבתות בכלל מועדי ה'. וראה עוד כי לא אמר בפרשה השניה 'יזכיר ה' אל משה לאמר' כאשר אמר בכל מועד ומועד, כי הדיבור הראשון הוא היה מצות המועדים, אלא שהזכיר להם השבת לשלול ממנו דין המועדים לא לבאר מצוותיו ותורותיו.

מקדש השבת וישראל והזמנים

ומדוע אין השבת בכלל המועדים? ומדוע לא תדחה שמחת יום טוב את קדושת השבת? כדי לתת מענה לשאלות אלו, נשובה לבית מדרשו של הרש"ר הירש, ואל רעיונותיו העמוקים בעניין השבת:

לעומתם (של שאר המועדים) כתובה כאן השבת תחילה למקראי קודש. היא היום היחיד, שנקבע ונתקדש על ידי ה' לדורות עולם. יום השבת איננו נקבע על ידי האומה, וקדושתו איננה נובעת מן האומה; לא האומה תקראנו מקרא קודש, אלא בשעת כניסתו הוא עצמו מקרא קודש.

הוא נתון כנקודת מוצא ונקודת שיא של זמני הקודש. ממנה ולמענה נוצר ישראל; וכל המועדים המתקדשים על ידי ישראל אחת תכליתם: לאמת בישראל את חינוך האדם הנדרש על ידי השבת.

הואיל והשבת היא קבועה, הרי היא באה אלינו בכל מושבותינו בכל מקומות פזורינו בעולם. שאר כל המועדים תלויים באומה ונקבעים על ידי נציגותה; והם מתקדשים

33. מסתבר לומר, שכשם שאין בנין המשכן דוחה את השבת בגלל יסוד ה"זכור" שבשבת, אותו הגדיר הרמב"ן בתור "שבת הגדול", כך אין המועדים דוחים את השבת בגלל יסוד הזכור שבשבת.

אפוא במרכז המקומי של חיינו הלאומיים. אך קדושת השבת קודמת לאומה. וזו גם חתימת הברכה של שבתות המועדים: "מקדש השבת וישראל והזמנים".

מהו "לעשות את השבת" – הרי היא קביעה וקיימא?

אף על פי ששבת נתקדשה על ידי בורא העולם והיא קביעה וקיימא מאז בריאת העולם, ואין קדושתה תלויה בעם ישראל אלא להפך: "ממנה ולמענה נוצר ישראל" (לשון הרש"ר הירש), אף על פי כן נצטוו בני ישראל **לעשות את השבת**,³⁴ כשם שהם נצטוו **לעשות** מקדש,³⁵ וכמו שהם נצטוו לקדש **ולעשות** את המועדים. והשאלה כמו עולה מאליה, מדוע זקוקה השבת לעשייה של ישראל? הרי היא שרירה וקיימת מאז ומתמיד, לדורות עולם ולנצח נצחים, ואם כן עשייה זו על ידי ישראל – למה ומדוע?³⁶

תשובה לשאלה זו מתבארת יפה עפ"י דבריו של רבי צדוק הכהן:³⁷

ומכל מקום גם השבת נכלל במקרא קודש, שצריך הישראל להכניס קדושה ביום השבת,³⁸ כמו שכתוב בפסיקתא פ': "במה מקדשו במאכל ובמשתה" וכו', וכמו שכתוב "לעשות" מכל מקום השבת, שצריך להכניס קדושה לשבת, והיינו בדברות שניות אחר הקלוקל כתוב: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים... על כן צוך ה' אלקיך לעשות את השבת".³⁹ שאחר החטא צריך להכניס קדושה לשבת גם מצד ישראל.⁴⁰

"פרי צדיק" ויקרא אמור פיסקה י (ועיין שם גם פיסקה ג)

34. ככתוב שמות לא, טז: "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם", וכן בעשרת הדברים בפרשת ואתחנן: "על כן צוך ה' אלקיך לעשות את יום השבת".

35. ראינו לעיל שאלבא דהרמב"ן חלק השמור שבשבת קרוי מקדש.

36. וכן הקשה ב"עקדת יצחק" שמות שער נה. וראה חמש עשרה תשובות שונות ומגוונות שנתן על כך רבי חיים בן עטר בפירושו "אור החיים".

37. הסבר נוסף נמצא בספר "מעייני מקרא", לחיים י. חמיאל עמ' 295-298.

38. ומכוח השבת יכניסו קדושה גם בששת ימי המעשה שבאים אחריה, וזהו מה שכתוב במכילתא "שמור לאחריו", והיינו אחרי הקלוקל ניתן להם השבת שיתקן ימי המעשה הבאים אחריה, שיהיו בקדושה. אבל בדברות ראשונות שהיו לפני הקלוקל נאמר "זכור".

39. וכן הציווי על השבת שבפרשת כי תשא, שגם בו נאמר: "לעשות את השבת", היה אחרי הקלוקל.

40. לאמתו של דבר יש מקום להכנסת קדושה לשבת גם לפני החטא כפי שכתב רבי צדוק הכהן כמה וכמה פעמים במאמר "קדושת השבת": "ואף על פי שעיקר קדושתו מה' בלא פעולת אדם כלל, ועל כן נאמר בה בפרשת תשא: כי אני ה' מקדשכם, שה' מקדש גם את ישראל על ידי השבת שנתן להם שהוא קודש... מכל מקום אין זה סותר מצוות לקדשו שעל האדם... היינו במה שהם יהיו מוכנים לקבל קדושתו ולהרגיש בחדרי לבבם ומוחם הקדושה הנשפעת בו, בזה יום השבת מתקדש שבא עד תכלית קדושתו" ("מאמר קדושת השבת" עמ' 5).

למדנו מדבריו, שיש שני סוגי שבתות. שבת שלפני חטא העגל, שהיא בבחינת זכור, והיא זכר למעשה בראשית,⁴¹ ושבת שלאחר חטא העגל, שהיא בבחינת שמור והיא זכר ליציאת מצרים, אותה יש לעשות ולקדש כי היא תחילה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים.

ג. קדושת השבת לכתחילה – שאר הקדושות בדיעבד

השבת מקודשת מכל הזמנים, ומכל האתרים ומכל האדם, כי קדושתה היא מראשיתו של עולם, והיא באה לעולם לכתחילה, וכחלק בלתי נפרד מן הבריאה. לעומת זאת שאר הקדושות, כגון קדושת המקדש, קדושת הארון והלוחות,⁴² קדושת ישראל, קדושת הכוהנים, קדושת המועדים ואף קדושת השבת של אחרי מעשה העגל, באו לעולם בדיעבד, במרוצת הדורות, בעקבות אירועים שונים. קדושות אלו לא באו להוסיף קדושה על קדושת השבת, אלא לצמצם את קדושת השבת הכלל עולמית⁴³ והכלל אנושית - לקדושה לאומה מסוימת, למועדים מסוימים ולמקומות מסוימים.

41. מעין זה כבר כתב הרמב"ם ב"מורה נבוכים" ח"ב פרק לא: "וכבר באו בזאת המצוה שתי עילות מתחלפות, מפני שהם לשני עלולים מתחלפים. וזה שהוא אמר בעילת הגדיל השבת בעשרת הדברות הראשונות, אמר, כי ששת ימים עשה וגו', ואמר במשנה תורה וזכרת כי עבד היית במצרים וגו' על כן צוה ה' אלהיך וגו', וזה אמת, כי העלול במאמר הראשון הוא כבוד היום והגדילו כמ"ש, על כן ברח ה' את יום השבת ויקדשהו, וזה העלול הנמשך לעילת כי ששת ימים וגו'. אמנם תיתנו לנו תורת השבת וצוותו אותנו לשומרו הוא עלול נמשך לעילת היותנו עבדים במצרים, אשר לא היינו עובדים ברצוננו ובעת שחפצנו ולא היינו יכולים לשבות". ועיין מה שהקשה עליו בעל העיקרים מאמר שלישי פרק כו.

42. וכן כתב ב"משך חכמה" (שמות לב, יט): "ואל תדמו כי המקדש והמשכן הנם עניינים קדושים בעצמם, חלילה, ה' יתברך שוכן בתוך בניו ואם המה עברו בריתו, הוסר מהם (המקדש והמשכן) כל הקדושה והמה ככלי חול... ויותר מזה הלוחות, מכתב אלוהים, גם המה אינם קדושים בעצם, רק בשבילכם...סוף דבר - אין שום עניין קדוש בעולם שיוחס לו העבודה והכניעה, רק ה' יתברך הוא קדוש ולו נאווה תהילה ועבודה". ואף שה"משך חכמה" קבע שיש אך ורק קדושה עצמית אחת בעולם והוא: ה' יתברך, לא בא להוציא מכלל זה את קדושת השבת, כי קדושת השבת איננה מכוח ישראל ולא בשביל ישראל אלא חלק מהותי של הבריאה.

43. השבת איננה רק קדושת הזמן אלא גם קדושת מקום, שכן היא הבריאה של היום השביעי, ככתוב: "ויכל אלוקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה". בששת ימים נבראו השמים והארץ וביום השביעי הוטבעה בהם הקדושה והמנוחה והנשמה היתרה. היא העולם הבא של העולם הזה. על כן השבת היא: "לדורותם" - קדושת זמן, "ברית עולם" - קדושת מקום, דהיינו עולם בבחינת מקום ולא בבחינת זמן. "שבת היא לה' בכל מושבתיכם".

הנחה זו, שקדושת המקדש היא בדיעבד, נתפרשה כבר ב"תנחומא" (ורשא, תרומה ח) :

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם – אימתי נאמר למשה הפרשה הזו של משכן, ביום הכיפורים עצמו,⁴⁴ אע"פ שפרשת המשכן קודמת למעשה העגל. א"ר יהודה בר' שלום: אין מוקדם ומאוחר בתורה שנאמר (משלי ה) נעו מעגלותיה לא תדע מטולטלות הן שביליה של תורה ופרשותיה, הוי ביום הכיפורים נאמר למשה ועשו לי מקדש.

מניין? שכן עלה משה בששה בסיון ועשה ארבעים יום וארבעים לילה, ועוד עשה ארבעים, ועוד עשה ארבעים, הרי מאה ועשרים. ואתה מוצא שביום הכיפורים נתכפר להם ובו ביום א"ל הקדוש ב"ה: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" – כדי שידעו כל האומות שנתכפר להם מעשה העגל. ולכך נקרא משכן העדות, שהוא עדות לכל באי העולם שהקב"ה שוכן במקדשכם. אמר הקדוש ב"ה, יבא זהב שבמשכן ויכפר על זהב שנעשה בו העגל, שכתוב בו (שמות לב): "ויתפרקו העם את כל נזמי הזהב" וגו', ולכן מתכפרין בזהב: "וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב", אמר הקב"ה (ירמיה ל): "כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך".⁴⁵

נצטט כאן מדבריו הברורים והנוקבים של ה"ספורנו" בעניין זה :

ובכן ראוי להתבונן כי אמנם קודם חטא העגל, תכף אחר מתן תורה, לא היו ישראל צריכים לכל אלה למען השרות שכינתו בתוכם, ולא נצטוו על עשיית משכן וכליו וכוהניו ולא על שום קרבן לחובת ציבור או יחיד כלל, זולתי אחר מעשה העגל, כאומרו יתברך (ירמיהו ז, כב): "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח".⁴⁶ אבל הודיעם אז תכף שאינם צריכים לכל אלה ולשום אמצעי להשרות שכינתו בתוכם ולא התחייבו לשום זבח ולא משכן וכליו.⁴⁷

44. זו גם שיטת רש"י (שמות פרק לא, יד. וכן בפרק לג, יא), "רבונו בחי" בתחילת פרשת תרומה, "ספורנו" שמות כד, יח, ובמאמרו "כוונות התורה"... לעומת זאת דעת הרמב"ן היא שהציווי על עשיית המקדש קדם לחטא העגל כפי סדר הדברים במקרא.

45. ראה "מדרש אגדה" תרומה, שהציווי על בניין המשכן ושאר כליו, בא כתוצאה מדרישה של ישראל להיות ככל הגויים.

46. וכן כתב אברבנאל, ירמיהו פרק ז; "כלי יקר" ויקרא פרק ו; "מאור ושמש" כי תשא ד"ה "או יש"; "פרי צדיק" שמות כי תשא ג; "פרי צדיק" תרומה ז; "פרי צדיק" ויקרא, קונטרס "עמלה של תורה"; "דברי סופרים" לרבי צדוק הכהן, אות לח; "שפת אמת" פרשת כי תשא, שנה תרל"ז; "שפת אמת" כי תשא שנה תרמ"ז; "שפת אמת" פקודי שנת תרל"ה.

47. הערת הרב אביגדר בנצל: כבר בשירה אמרו "מקדש ה' כוננו ידיך!" והאבות התפללו בהר המוריה? ונח ניבא "וישכן באהלי שם", דהיינו שלם, עירו של מלכי צדק? עכ"ל. על כל השאלות הללו אפשר לומר שהכתובים רמזו על העתידות, והאבות עשו דברים שהן סימן

ואמר שאם יתנדבו עולות ושלמים יספיק מזבח אדמה, ואמר: "בכל מקום אשר אזכיר את שמי", והוא כל מקום שיקרא באמת בית אלוקים, כעניין בתי מדרשות וזולתם, "אבוא אליך וברכתיך" (שמות כ, כא) ... ובכן ברדת משה רבנו אז מן ההר אל העם... הגיד להם את כל דברי ה' אשר בפרשת "כה תאמר" הנזכרת (כ, יט), ואת המשפטים אשר תכף אחריה, ולא הגיד דבר ממצות משכן וכליו ועבודותיו ומשרתיו כלל. אבל בנה מזבח והקריבו הבכורות עולות ושלמים בלבד, ועליהם כרת ברית... אמנם אחר חטאם בעגל, גם כי בתפילת משה בחירו נעתר לשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם, עם כל זה אמר ועשו לי מקדש וכו' ולא באופן אחר, כי לא השיבם אל מדרגת מעלתם שהיו בה קודם חטאם בעגל.⁴⁸

שבת - שיא השלמות. המועדים, המקדש והתורה - בסימן פגימה.

מו"ר הרב אביגדר נבנצל ערך מערכה נפלאה בשם: "ממחרת השבת" (שיחות לספר ויקרא פרשת אמור), בה הוכיח שהשבת היא תכלית השלמות, ולעומתה המועדים, המקדש ואף התורה,⁴⁹ באו לעולם כתוצאה מחטא והם בסימן פגימה. על כן לא ידחו המועדים והמקדש החסרים והפגומים את השבת השלמה והתמימה. לקביעה זו יש השלכות לדברים הרבה, כפי שהראה לנו לדעת מו"ר הרב אביגדר נבנצל באותה מערכה. הרי כמה מן ההשלכות הנובעות מכך:

-
- לבנים. כמו שכתב רש"י על הפסוק (שמות פרק כג, כ): "הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לְשַׁמֵּרְךָ בַּדֶּרֶךְ וְלְהַבְיֹאֵךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכְנֵתִי" – "כאן נתבשרו שעתידין לחטוא, ושכינה אומרת להם (שמות לג, ג) כי לא אעלה בקרבך". וכן מצאנו אצל אברהם שרדף אחר ארבעת המלכים עד "ידן", ודן לא הייתה אז, אלא רק בימי יהושע (או השופטים) כשבני דן כבשו את ליש והסבו את שמה לדן, הלכך כתב רש"י (בראשית פרק יד): "עד דן – שם תשש כחו, שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל". גם לא ברור לגמרי האם ירושלים היא זאת שנבחרה לכתחילה כמקום אשר יבחר ה' (דברים פרק יב), או שילה, ורק בגלל חטאי עלי ובניו עברה הבחירה משילה לירושלים, כפי שכתב הרד"צ הופמן שם, וכפי ששמע משה'לם ע"ח. כיוצא בו לא ברור אם דוד המלך נבחר לכתחילה לאבי המלוכה בישראל, בגלל לאה ומתנותיה הארוכות, או שבחירתו הייתה רק בדיעבד בגלל כישלונו של שאול. והאם בחירת שבט לוי היה לכתחילה כפי שעולה מכמה מקורות, או שבחירתו הייתה בדיעבד לאחר מעידתם של הבכורות בעגל. וכיוצא בכך עוד דוגמאות למכביר.
48. הוא מה שאמרתי לעיל, שהקדושה שבאה לאחר העגל הצטמצמה במקום, באדם, בזמן ובדרך העבודה. דברים אלו תואמים את דברי הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (חלק ג לב) בעניין הקורבנות שהם לפי דעתו על צד **הכוונה השנייה** בעוד שהצדקה והתפילה והאמונה הם על צד **הכוונה הראשונה**. לכן הקורבנות, אף על פי שהם לשמו יתעלה, לא הותרו בכל מקום ובכל זמן, ולא על ידי כל האדם, וכל זה העניין כדי למעט עבודות אלו ככל שיותר. לעומת זאת התפילה והתחינה הותרה בכל מקום ובכל זמן ובכל אדם.
49. דומני שכאן חידש הרב אביגדר נבנצל חידוש גדול.

שבת היא המועד היחיד שאין מוקרבת בו חטאת, מפני שהיא מעידה על השלמות המוחלטת שאין בה כל חיסרון.

השבת היא "קביעה וקיימא". מששת ימי בראשית נקבע היום השביעי להיות שבת, היא נקבעת על פי השמש בלבד שאין בה שום פגימה, בעוד ששאר המועדים נקבעים על פי הלבנה, שיש בה פגימה וחיסרון, וקביעתם מתאפשרת רק הודות לחידוש הלבנה ולמיעוטה.

כל המועדים הולדתם בחטא. ראש חודש נובע מקטרוג הלבנה. ראש השנה מוצאו בחטא האדם הראשון. יום הכיפורים שורשו בחטא העגל. שלושת הרגלים מקורם ביציאת מצרים, והירידה למצרים נבעה מחטא (עיין נדרים לב).⁵⁰ בשל כל אלו החטאים והיציאה ממצרים היה צורך במתן תורה ובחג השבועות. לולא הירידה למצרים, לא היו ישראל צריכים לקבל תורה המונחת מחוץ לאדם, אלא היו ממשיכים בדרך אבותיהם שקיימו את התורה גם קודם שניתנה (בר"ר סד, ד).

בכל מועדי ה' וכן בזמנים שנעשו בהם נסים אנו אומרים הלל, כי ההלל נאמר על חריגה מדרך הטבע, ועל שינוי סדרי בראשית.⁵¹ כשחריגות אלו נעשו כדי לתקן פגמים וקלקולים שונים בבריאה ובאדם. בשבת אין הלל, כי היא קביעה וקיימה מראשיתו של עולם, תמימה ושלמה, ואין צורך לתקן בה דבר.

ממחרת השבת, שממנה מתחילה ספירת העומר, לא יכולה להיות שבת העולם אלא חג הפסח. הספירה נועדה להכין את האדם החסר והפגום למתן תורה. היא נועדה להעלות אותו ממצב של בהמה (מנחת שעורים) שבו היה נתון ביציאת מצרים, למצב של אדם (מנחת חטים) בחג השבועות. כשם שהספירה מעידה על חסרונו ופגימתו של האדם, כך היא מעידה על חסרונו של פסח ושבועות ועל כך שהם זקוקים לתיקון ולשיפור. הלכך תחילתה של הספירה היא ממחרת השבת (פסח) עד מחרת השבת השביעית (שבועות), ולא ממחרת שבת בראשית שהיא שיא השלמות והתמימות ואינה טעונה תיקון ושיפור.

סיכום מעלות השבת

- א. אות פנימי ומהותי בין ה' לישראל. (אלשיך, "העמק דבר")
- ב. קדושה לדורות. (אלשיך)
- ג. באמצעות השבת שורה על ישראל ובתוך ישראל נשמה יתרה. (אלשיך)

50. או מחמת שאברהם פקפק ושאל "במה אדע" (בראשית טו, ח), או משום "וירק את חניכיו", שגייס את בחורי הישיבה, או על שהחזיר למלך סדום את הנפשות שנפלו בידו, או משום חטא מכירת יוסף.

51. שזה כשלעצמו חיסרון.

- ד. השבת שקולה כנגד כל המצוות, כי מי שאינו משמרה מכחיש מעשה בראשית וכאומר שאין לו תורה. (רמב"ן)
- ה. השבת היא מעין עולם הבא, לעומת שאר הקדושות שמקורן ויסודן בעולם הזה. ("עקדת יצחק")
- ו. השבת היא שורש כל הקדושות בעולם (רבי צדוק הכהן, רש"י הירש)
- ז. שבת הייתה היסוד והמבוא לאמונה בבורא עולם לכל האנושות כולה. (רש"י הירש)
- ח. על ידי שמירת השבת מעידים אנו שכל עולמנו ומעשה ידינו קודש הם לה' (רש"י הירש).
- ט. שבת נתקדשה על ידי ה' ועל כן היא קביעה וקיימה בכל מקום ובכל זמן, שאר הקדושות של מקום וזמן נובעות מן האדם, ועל כן אינן קבועות, אינן נצחיות ואינן מקיפות את כל העולם. (רש"י הירש)
- י. קדושת שבת לכתחילה ושאר הקדושות בדיעבד, כתוצאה מהנפילה של העולם ושל ישראל ("ספורנו", הרב אביגדר נבנצל).

ראש השנה

שער ראש השנה

- 29 **ראש השנה כיום הדין**
- 29 **א. למה נקבע ראש השנה כיום הדין?**
- 29 ביום זה עמד אדם הראשון לדין ויצא זכאי
- 30 ראש השנה – הכנה ליום כיפור
- 31 **ב. על מה נידונים בראש השנה, מתי הכתיבה ומתי החתימה?**
- 32 שאלות ותמיהות על דברי רבי יוחנן
- 32 לדעת הרמב"ן המשפט בראש השנה הוא על ענייני העולם הזה
- 33 שאלות הרמב"ן
- 34 שיטת הרמב"ן – מי שזכה בדין מכל סיבה שהיא, הוא צדיק גמור
- 35 השלמת דברי הרמב"ן עפ"י דבריו ב"שער הגמול"
- 36 שיטת הרמב"ם כשיטת הרמב"ן
- 37 קושיית הריטב"א על הרמב"ן
- 37 שיטת הרשב"א – צדיק גמור כמשמעו, ורשע גמור כמשמעו
- 39 **ג. שיטת ה"תוספות" – דברי רבי יוחנן מתייחסים למשפט על העולם הבא**
- 39 קושיית הרשב"א על שיטה זו
- 39 הדיון על העולם הבא בכל שנה, כדי לדרבן את האדם לחזור בתשובה
- 40 הסבר שיטת התוס' על פי הרמב"ל
- 41 **ד. אדם נידון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביום הכיפורים**
- 43 **ה. המשנה ורבי ישמעאל עוסקים רק בדין הבינוניים**
- 43 **ו. רבי יוחנן דיבר על דין העולם הבא, רבי ישמעאל והמשנה – על דין העולם הזה**
- 44 **ז. כיצד מברכים איש את רעהו בראש השנה?**
- 45 **ח. כשיטת מי אנו מתפללים בכל יום על חולים, פרנסה, וגשמים?**
- 47 **באשר הוא שם**
- 47 ישמעאל נידון לפי מעשיו עכשיו
- 48 מה בין ישמעאל לבין בן סורר ומורה?
- 51 מצוות היום בשמיעת שופר
- 52 עבודת הימים הנוראים בבחינת "באשר הוא שם"
- 53 **עקידת יצחק – בירורי דברים**
- 53 האם אברהם אבינו אהב את יצחק כששלח את ידו לשחטו?
- 54 מתי הייתה אהבת הבן גדולה יותר, בתחילת הניסיון או בסופו?
- 54 עתה ידעתי כי ירא אלוקים עתה
- 56 מדוע פתח באלוקים וסיים במלאך?
- 58 מדוע לא היה יותר דיבור אלוקי עם אברהם אבינו מהעקדה והלאה?
- 58 העניין השלישי - הישארות הנפש
- 59 על מה נאמר "עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה"?
- 60 לאן נעלם חמור העקידה?